

Roar i Lejre

Af HANS-OLE HANSEN

Professor Roar Skovmand oversendte 3. februar 1976 til Historisk-Arkæologisk Forsøgscenter i Lejre en tung pakke med papirer: Roars samling af materialet fra sin tid som bestyrelsesmedlem og formand for Centret fra april 1970 til februar 1974.

Materialet rummer ingen sensationer – udover én. Det er den, det følgende handler om.

Det ville næppe heller ligne Roar Skovmand, embedsmand, historiker af god årgang, et venligt, varmt og hjerteligt menneske, der ikke nærrede ønske om at puste til konfrontationer eller så bitre frø, hvor gode afgrøder kan grønnede, at efterlade spaltestof til formiddagsbladene.

Den ene sensation, denne pakke indeholdt, var til gengæld særlig interessant.

Det »historisk-arkæologiske forsøgscenter« var – og er stadig – en unik tanke, usædvanlig afhængig af forkæmpere for tanken, men også – og som sådant – et forbavsende let bytte for politikernes bebyrdedhed. Udviklingen i skolen, og i samfundet, forud for Centrets oprettelse i 1964, – og sidenhen, virkede ind på udviklingen i forsøgslederen, Hans-Ole Hansens, forestillinger om projektet. Igennem dette krydser – med og imod – de økonomiske, men også menneskelige, vilkår. Og, på denne baggrund, indvævedes formandens besluttende opgaver; de der indtraf uforudset; de, der måtte opgives af ham.

Dette er det univers, hvori en samfundsopgave består og udvikles, og, for let, kan forgå.

Sensationen ligger i, at Forsøgscentret i Lejre bestod.

Tegnet i hastige ridt og uden fordybelse i en række menneskelige aspekter, det ville være for tidligt at beskæftige sig med offentligt, gik det til som følger. Imellem linjerne kan Roar Skovmand dog nok læse mere end de fleste andre.

Realiteten var, at daværende stud. mag. i etnologi ved Københavns Universitet, Hans-Ole Hansen, i august 1964 vendte hjem fra en sommerrejse i Island med et TV-hold. Man havde arbejdet på Skole-TV-udsendelsen »Islændingesaga«.

Hustruen, Bodil, kunne straks på hjemvejen fortælle, at »Carlsbergfondet« havde bevilget godt 400.000 kroner til de foreslåede 3 forsøgsår. Det »historisk-arkæologiske forsøgscenter«, en gruppe personer omkring studiekammeraterne Svend Nielsen og Hans-Ole Hansen og deres professor, Axel Steensberg, havde stiftet den 12. maj samme år, skulle uden tøven sættes i værk. I bestyrelsen, med Steensberg som formand, sad fra egnen næstformanden, fhv. undervisningsminister Jørgen Jørgensen, og ejeren af Centrets lejede terræn ved »Herthadalen«, lensgreve Knud Holstein-Ledreborg, og fhv. mejeriejer Valdemar Hansen, den kendte Lejre-fortæller. Også rigsantikvaren, professor P. V. Glob, og direktøren for »Louisiana«-museet, Knud W. Jensen, havde ladet sig overtale.

Springet fra Islands øde, sorte sand- og lavamarker til den frodige, træhegnede og ærkedanske bakkenatur ved »Herthadalen« var overvældende for den unge studerende, der havde arbejdet på tanken i otte år og skrevet et par ungdomsbøger derom.

Man havde intet at begynde i. Intet af det, man senere kaldte for »nødvendige faciliteter«. Men man havde ideerne, viljen, hænderne og – nu endelig – penge.

Den 14. september åbnedes en lille, retrospektiv udstilling i det eneste brugbare landhus på terrænet, »Sønderhus«.

Svend Nielsen virkede som ansvarshavende, daglig leder, Hans-Ole Hansen som sekretær for projektet, og Steensberg som bestyrelsens garant for, at de unge i Lejre kunne nå brugelige resultater i løbet af 36 måneder.

Det opmuntrede, at ca. 2000 personer i løbet af nogle uger vovede sig ad en snoet markvej igennem det høje, gulnede efterårsgræs op til udstillingshuset. Et højdepunkt, når bortses fra professorerne Noe Nygaard og Tovborg-Jensens deltagelse ved indvielsen som repræsentanter for »Carlsbergfondet«, blev, da den nybagte professor Roar Skovmand fra »Danmarks Lærerhøjskole« anmeldte besøg med en gruppe studerende.

I marken ventede anlægget af den bebudede rekonstruktion af i alt 6 huse fra nogle fågedede, totusindårige århundreder af »den ældre jernalder«. Men tillige nødvendige vej- og kabelanlæg, overtagelsen af det andet af terrænets landhuse (der for tiden var husvildebolig for Lejre Kommune) og en påtænkt totalrestauration af det gamle, historiske »Viesøhus«.

Projektets baggrund

Hvoraf kom dette projekt?

Det havde baggrund i nyudvikling af de historisk-arkæologiske videnskaber, af naturvidenskaben og af interessen for døende, eller uddøde, håndværk og arbejdsprocesser, det vil sige etnologiske og etnografiske arbejdsfelter. Det var, da det blev stiftet, vel forud for en kommende samfundsudvikling, og dette kunne blive, på godt og ondt, dets skæbne, dets fremgang eller fald.

Naturvidenskaben havde omsider over et lille halvt århundrede sat scenen, hvorpå vore forfædre havde levet og handlet.

Helt ind i disse forfædre var man trængt, analyserende mave- og tarmindeholdet i de mærkelige »moselig« bevaret fra jernalderen. Dragende forbindelser – ved pollenanalyser – fra det store natursceneri omkring vore moser og helt ned til oldtidsfolkenes kostvaner.

Det var nærliggende at lade de eksakte kontrolmuligheder, naturvidenskaben kunne realisere over for naturbetingede faktorer, forsøge at udskille faktorer, der kunne antages at være menneskebetingede.

Dette kunne gøres i form af *efterlignende eksperimenter*. Her måtte dog et team-work til – mellem naturvidenskabsmanden, – som kontrol-lanten på de naturbetingede felter, – arkæologen, – som vidende om forfædrenes redskaber og andre levn, omend i fragmenter, – og etnologen, – som vidende om langt senere tiders arbejdsmetoder og traditioner herfor.

I begyndelsen af 1950'erne gennemførtes et forbilledligt team-work i den sønderjydske skov, »Draved Skov«, til studium af de neolitiske bønders første »landnam« i Danmark. Johs. Iversen, J. Troels-Smith og Axel Steensberg virkede i denne projektgruppe som biologen, arkæologen og etnologen.

Studiet af den »materielle folkekultur«, etnologi, havde i 1959 fået en lærestol ved »Københavns Universitet« med Axel Steensberg som professor. Steensberg stod som foregangsmand for den gennemgribende, præcise og realistiske udforskning af redskaber, især agerbrugets, – men også af bygninger, inventar, veje og agersystemer.

Steensbergs virke som arkæolog, historisk kildeforsker, – internationalt berejst og en god popularisator – , lagdes inspirerende frem for det første, i tal begrænsede, studenterhold.

Iblandt disse studenter var Hans-Ole Hansen. Siden 1956 havde han

gjort prøver og forsøg med oldtidsfolkenes boliger og redskaber i Al-lerslev ved Lejre, stærkt inspireret af forsøgene i »Draved Skov«, men også af etnologen Thor Heyerdahls farverige »Kon-Tiki-ekspedition«.

Steensbergs forelæsninger og studierejser til steder og samfund, hvor førindustrielle levevilkår og arbejdsprocesser kunne iagttages, gik i smeltediglen sammen med ungdomserfaringerne fra arbejdet med »Ler-husene ved Lejre«.

Professor P. V. Glob fremlagde i slutningen af 1950erne et stort an-lagt, visionært projekt til en »Forhistorisk Nationalpark« på »Moes-gaard« syd for Aarhus. Med kunstnerisk drivkraft indså videnskabs-manden Glob, at det voksende samarbejde mellem humanistiske og naturvidenskabelige forskningsgrene udmærket kunne forestå rekon-struktioner af vor oldtids bebyggelser og dagligliv i et stort, levende og arbejdende, forhistorisk frilandsmuseum. Det var blandt andet den populariserende, men videnskabeligt vel funderede, virksomhed, redak-tøren og arkæologen Harald Andersen med tidsskriftet »Skalk« havde indledt, der udløste planerne om en folkelig og anskuelig rekonstruk-tions-park. Den blev dog udskudt, og det satte arbejdet i gang i Lejre.

Samtidig med de jyske initiativer strømmer også det virke, forfat-teren Martin A. Hansen gennemførte i første halvdel af 1950erne, både på Lejre-egnen, i vort land i øvrigt, og på rejse i Island, Norge og Sverige. Studierne var grundlag for værket »Orm og Tyr«, om oldtids-folkenes tro og kristendommens komme. Mellem Martin A. Hansen og forfatteren og historikeren Palle Lauring foregik der en livlig og fan-tastisk udveksling af hypoteser og iagttagelser. Bornholms tætpakkede verden af fortidsminder, sagn og stednavne gav de to mænd, der bevidst fremhævede, at de var *amatørforskere*, indsigt i et muligt kultisk uni-vers, efterladt af oldtidsfolkene og ned gennem generationerne overladt os i filtreret og fragmenteret form.

Disse impulser og strømninger gav forfattersønnen en umættelig trang til selv at gøre forsøg med håndværk og huse som rammer for vore forfædres samfund og åndsliv. Men tillige vakttes en lyst til at an-skueliggøre, formidle, forklare og give andre del i oplevelserne. En spaltning mellem videnskabelige og didaktiske metoder, der vel for al fremtid skulle præge ham.

Begyndende vanskeligheder

Efteråret 1966, to år efter Historisk-Arkæologisk Forsøgscenters start ved »Herthadalen«, og efter at 40.000–50.000 besøgende hver af de foregående to somre havde fulgt opbygningen af jernalderlandsbyen og det tilknyttede væve- og pottemagerværksted, stod projektet nu i begyndende vanskeligheder, både økonomisk og menneskeligt.

Pionérprojektets tro følgesvend, krisen, meldte sig, men usvækket tro på projektet herskede, om ikke hos alle medarbejdere, så i bestyrelsen.

Grundbevillingen fra »Carlsbergfondet« havde Svend Nielsen omhyggeligt vogtet over. Det var publikumsvirksomhedens krav, der gav uro. Dertil kom, at kredsen af medarbejdere pressede på for at få sikret arbejde i vintertiden. Næste sæson skulle forberedes på en tid da egenindtægter ikke tilgik Centret. Den dag, hvor »Carlsbergfondets« opstart skulle afløses af statsstøtte, nærmede sig tillige.

I august overdrog Svend Nielsen sit lederansvar til Hans-Ole Hansen, der, med titel af forsøgsleder, nu fuldtud (efter at have taget magisterkonferensen i kapløb med problemerne på Centret) skulle lede Centret, – omend til usikker løn.

I »Skalk« (Eksperiment med fortiden, 1966:3) udtrykte Svend Nielsen den målsætning, man havde haft ved starten af Centret:

»Der er grund til at understrege, at Centret ikke skal være et fri-landsmuseum eller en »naturpark«. Hensynet til publikum vil blive tilgodeset i videst muligt omfang, men skal ikke være det afgørende. De huse og andre anlæg, som opføres her, vil kun blive stående så længe, de indgår i et eksperiment, derefter må de vige for nye forskningsopgaver. Institutionen selv er jo i virkeligheden det allerstørste eksperiment.«

September 1966 var Roar Skovmand heldigvis påny i Lejre med sine studenter, i flere omgange endda. Han var iblandt de få forskere, der dengang forstod, hvad der var ved at ske. Til støtte for Jørgen Jørgensen og Axel Steensberg påtog han sig, inspireret af sine oplevelser på Centret, at udarbejde en anbefaling fra »Danmarks Lærerhøjskole« til brug ved et andragende om statsstøtte til Forsøgscentret, man ville indgive til Undervisningsministeriet. Kulturministeriet havde tilkendegivet,

Historisk-Arkæologisk Forsøgsceters huse og terræn som de publiceredes i 1966 i tidsskriftet »SKALK«. Et minimum af aktiviteter for publikum, men en afklaret plan for de arkæologiske eksperimenter.

at de første 2–3 år ville man højst kunne yde en symbolsk bevilling til Lejre. Statens Humanistiske Forskningsråd var prikken, man efterlyste naturligvis skriftlige dokumentationer fra Lejre.

Roar Skovmand fremhævede sin begejstring for projektet.

»Så sent som i går opholdt jeg mig der hele dagen med et hold af fagligt-pædagogiske studerende i historie, i morgen aflægger jeg igen et heldagsbesøg med de kursusstuderende i Nordens historie.«

Roar brugte en del af sin søndag til omhyggeligt at udarbejde et udkast til anbefalingen. Han gik tilbage i forhistorien bag projektet:

»Min særlige interesse for Centrets idé og indhold hænger sammen med, at jeg selv i sin tid er begyndt som arkæolog og altid har interesseret mig særligt for museernes pædagogiske opgaver. Forsøgscentret er jo på sin vis et værdigt sidestykke til »Statens pædagogiske Forsøgscener« . . .

I samme grad, som forsøgscentret er inspirerende og aktiviserende over for skoleeleverne, er det af betydning for alle Danmarks historielærere . . .

Her er faktisk tale om en indsats så usædvanlig, ja enestående, at den ikke blot vil være til gavn for den danske skole og den danske arkæologisk-historiske videnskab, men at den også vil styrke Danmarks hædvundne anseelse som et foregangsland i verden på disse områder . . .

Et (fjerde) aspekt, som det ligger nær for Lærerhøjskolen at fremhæve, er den betydning, Centret kan få for samvirke med pædagogiske kræfter uden for landets grænser . . .

Det er en samfundsinteresse, at den opvoksende slægt opnår forståelse af de historiske minders plads i vort landskabsbillede og vor hele kultur. Moderniseringens og industrialiseringens damp-tromle truer med at ændre vort lands »ansigt« til ukendelighed. Respekt for fortidsmindernes værd kan modvirke denne fare.«

I disse aspekter var Roar fremsynet. Men hverken han eller nogen anden kunne vide, at der skulle gå *mellem 10 og 12 år*, før aspekterne var almindelig anerkendt og behøvet i samfundet.

Under sit formandskab fastholdt Roar usvækket disse aspekter og gav mulighed for, at de kunne udvikles. Han kæmpede for, at de ikke skulle fortabes, derved at institutionen måtte give op.

Forsøgslederen udarbejdede med bred hånd de konkrete tilbud til Undervisningsministeriet på baggrund af de første undervisningsforsøg: 180 undervisningsdage à 1 klasse hver dag. Fremstilling af hæfter, dias, films, TV, og historiske kopier til skolebrug. Ønsket var: en lærer, en periodisk vikar, en etnolog, en admin. leder, en forvalter og nødvendig medhjælp ved kontor, medieproduktion og ved forsøgsværkstederne. En undervisningsbygning med faciliteter til klasser og lærere.

Og så skulle der gå mellem 6 og 10 år, før dette mål var nået! Havde man givet op over for kommende kriser, om man havde set realiteterne i øjnene? Det er sandsynligt, siger hjertets stemme.

De økonomiske vilkår strammede til. Bestyrelsen havde det valg at skaffe nogle penge, eller lukke Centret for vinterhalvåret, som forudset i oplægget til »Carlsbergfondet«.

Man valgte et kompromis. Det gjorde man den næste halve snes år med. Konfronteret med akkumulerende underskud ved vinterdriften, ved byggeri og anlæg, og de følgende somres dalende besøgstal, greb man ikke om ondets rod.

Første kompromis blev Axel Steensbergs sidste bidrag til den grundlæggende økonomi. »Carlsbergfondet« indvilgede i en velbetænkt forlængelse af prøveperioden frem til april 1967. Jørgen Jørgensens utrættelige henvendelser til undervisningsministeriet førte omsider til, at ministeren af sit rådighedsbeløb år for år ville støtte med et driftstilskud på højst 1/3 af Centrets årlige driftsomkostninger, og højst med 300.000 kroner.

Lettelsen var stor. Men den formørkedes unægtelig af, at gammel gæld ikke kunne betales. At der, selv efter overenskomsten med Ledreborg Gods om et 99-årigt lejemål af de ca. 25 ha areal, ikke kunne opnås kreditforeningslån. At statsstøtten ikke ville kunne indgå i kommende anlægsarbejder.

Dette udløste en serie personlige kassekreditter hos »Sparekassen for Roskilde By og Omegn«, der velvilligt havde doneret beløb til støtte for byggeriet på Centret. På skift, eller på samme tid, kautionerede forsøgslederen, bestyrelsen, eller ejeren af Ledreborg Gods, for kassekreditter. Centret »red« af sted på kortfristede lån, afdragsaftaler og ulønnede arbejdsperioder, med alt hvad der heraf kan tænkes af usikre vilkår for medarbejderne og problemer for bestyrelsen på møder i forretningsudvalget og på årsmøderne.

I 1967–1970 fulgte den realistisk indstillede og erfarne lensgreve på Ledreborg med stigende bekymring den økonomiske kollisionskurs. Villende projektet det bedste, kunne han se, at forsøgslederens »landkendinger« intet kunne blive til af værdi, hvis skuden ikke kunne holde vand. Lasten af visioner ville gå tabt.

Som man kan se: to skridt frem, og et stort skridt tilbage. Sådan forløb udviklingen af de reelle vilkår for projektet frem til den dag, Roar Skovmand overtog posten som formand for bestyrelsen.

I en personlig idéverden – uden forbindelse med de økonomiske realiteter – groede forsøgslederens forestillinger videre, ofte ansporet af den megen friske luft og de yderst konkrete opgaver som dyrepasser-

medhjælp, arbejdsmand, husbygger, traktorfører ved snerydning, og – feltarbejdet med de vigtige efterlignende eksperimenter i 1967 (afbrænding af én af rekonstruktionerne af jernalderhuse og påfølgende, delvise udgravning) og ardplojningsforsøgene på Skamlebæk Radiostation (1968).

Undervisningssektionen

Det gjaldt nu den videre udvikling af undervisningssektionen, hvor lærer Arne Kold var blevet ansat i 1967 på deltid.

I 1966 gav »Bekendtgørelse om Lov om Folkeskolen« faget historie nye perspektiver på basis af »Den blå Betænkning« fra 1958. Visse passager i bekendtgørelsen støttede Forsøgscenrets arbejde.

Blandt andet skulle kulturhistorien have en bred plads,

»så det indblik, der gives i menneskenes levevilkår til forskellige tider, hjælper børnene til at forstå andre tiders mennesker ud fra disses egne forudsætninger.

De muligheder, hjemstavnen rummer, for at vække børnenes historiske interesse, bør udnyttes på alle klassetrin.«

Mange af tankerne var fælles for de nordiske lande, og Roar Skovmands og Jørgen Jørgensens dybe engagement i fælles nordiske kulturinitiativer førte, for Lejres vedkommende, med sig, at Roar blev drivkraften bag et »Nordisk lærerkursus i historie«, juli–august 1968 i Lejre. Det nystartede Forsøgscenrets nu to-årige samarbejde med folkeskolen dannede støttepunkt for de praktiske øvelser og diskussioner under det stort anlagte kursus.

Lærerkurserne havde en særlig baggrund. Hovedproblemet ved anvendelsen af rekonstruerede arbejdsprocesser fra fortiden, også benævnt »historiske værksteder«, var dels lærernes manglende erfaring i at tumle redskaber og råmaterialer, og dels at skolerne savnede arealer og penge til disse helt nye aktiviteter.

Centret måtte derfor gå vejen over en – efterhånden – stærkt stigende kursusvirksomhed, (op imod 400 lærere på 20 timers kursus årligt).

Lejres tilbud appellerede i første omgang ikke slet så meget til folkeskolens historielærere, som til lærere i færdighedsfagene, især håndarbejde og formning, hvor væverske Ninna Rathjes væveforsøg og civ. ing. Arne Bjørns forsøg med lerklinede ovne blev de største »hit«.

Roar Skovmand, Hans-Ole Hansen og en kursUSDeltager på det nordiske lærer-kursus. En forsøgsbrænding med middelalderlig keramik studeres.

Mulighederne omkring at bo og leve i rekonstruerede oldtidshuse hidkaldte især skoler, der beskæftigede sig med unge, navnlig lærere fra de frie ungdoms- og efterskoler.

Roar gennemførte flere kursus for sine cand. pæd. studerende på DLH. Det var under disse kursus, at Centrets forsøgsleder for første gang gennemførte øvelser med kultur-økologiske landskabsmodeller, med påfølgende landskabsiagttagelser. Efter at have bakset med kombinationer af farvedias og små modeltræer i sandkasser, »faktakort« og beregninger, foretoges iagttagelsesvandring i forskellige former for kulturlandskaber.

Forsøgscentret flyttede kræfterne fra servicevirksomhed for skole-ekskursioner over til læreruddannelsen, og – for at trænge videre ind i elevernes udbytte af at arbejde og opholde sig i rekonstruerede opstillinger – sikrede man lejrskoleophold af flere døgns varighed.

I det – lejlighedsvis udsendte – nyhedsskrift »Nyt fra Lejre« (1968: 1) gjorde forsøgslederen sine forestillinger og håb op. Det udsendte, skriftlige materiale bærer ved sit omfang vidnesbyrd om de mange oplæg stilet til bestyrelsen årene igennem. Nogle er nødråb, andre prøvende udtryk for nye landkendinger.

»Endelig må nævnes det nøje samarbejde mellem forskning og undervisning, så eleverne dels kan få kendskab til de nyeste forskningsresultater, dels kan få et indblik i den videnskabelige arbejdsform.

Vi tror, der er fremtid i denne undervisningsform, og tilbyder derfor 1968 tre programmer for skolens forskellige klassetrin med forberedelsesmuligheder, der er samordnet med Skole-TV-udsendelser og skoleforlagsudgivelser.«

(Her tænkes på Skole-TV-serien »Fortid fortæller – Jernalderen«, hvor den første idé om et økologisk syn på forfædrene udtryktes, og på Arne Kolds hæfter (dengang under forberedelse) »Vi rekonstruerer jernalderen 1–6«) . . .

Forsøgslederens særlige interesseområde er forskningsarbejdet. Meget andet har virket distraherende på dette, områder, der (fremover) vil blive varetaget af dygtige, lovende folk. Ønsket er at kunne få fred og ro til at udvikle og gennemføre de fængslende opgaver, der viser sig at høre til efterlignende eksperimentvirksomhed.«

Arbejdet med undervisningssektoren, og det årlige sommersæson-turistbesøg, havde sat stop for videre efterlignende eksperimenter under ledelse af forsøgslederen.

P. V. Glob, der havde rettet kritik imod en publikation af ardbløjningsforsøgene, anbefalede, at man øgede samarbejdet med forskere *uden for* Centret og foreslog, at Centret koncentrerede sig om skole-samarbejdet. Hvad han indså var den virkelighed, der forløb havde lagt Axel Steensberg-gruppens grundtanker på hylden og ændret Centrets målsætning. Rekonstruktionerne måtte nu *netop opretholdes permanent* af hensyn til brugerne.

Daværende medlem af Folketinget, fru Bodil Koch, erfarede i 1969 om meget store vanskeligheder i Lejre. Blandt andet kunne man end ikke garantere, at et lærerkursus – omend nok så ønsket – kunne gennemføres af Forsøgscentret. Den 29. september 1969 spurgte hun i Folketinget daværende undervisningsminister Helge Larsen »hvad ministeren agtede at gøre for at sikre, at det Historisk-Arkæologiske Forsøgscenter i Lejre fortsat kunne eksistere og få rimeligere arbejdsvilkår.«

Bodil Koch havde været på Forsøgscentret og glædet sig over det

hele – med undtagelse af måden, man anbragte sine affaldssække på.

Helge Larsen undersøgte vilkårene, men først efter et besøg af finansudvalget med dets strenge formand, Kresten Damsgaard, i spidsen den 20. oktober 1970, kom der en løsning i stand. Ministeriets tilskudsandel øgedes til 2/3 af driftsomkostningerne pr. år, dog fortsat højst 300.000 kroner, og ikke pristalsreguleret, *men med tilbagevirkende kraft for 1968/69.*

Denne beslutning blev Forsøgscenrets redning.

Roar Skovmand indtræder i bestyrelsen 1969

I 1969 ønskede Valdemar Hansen, fortælleren fra Osted og idrættens forkæmper i Borrevejle, at udtræde af bestyrelsen. Roar Skovmand, der i 1966 og 1968 havde vist stor interesse for Forsøgscenret, foresloges indvalgt. Også Axel Steensberg ønskede at trække sig ud af en række tillidsposter, herunder forlod han professoratet ved Københavns Universitet. Det skulle senere hen blive til stor lykke for ham, men var dengang tunge beslutninger. Han måtte nå at sikre publikationerne om de store udgravninger i Borup Ris, Store Valby og Hegninge. Man opfordrede Roar til at overtage posten som formand for Historisk-Arkæologisk Forsøgscenrer. Roar accepterede på tre betingelser:

At han var formand for en midlertidig periode på 1–2 år.

At man indvalgte en dygtig jurist i bestyrelsen.

Og at Forsøgscenret kunne komme under statslig drift.

Med disse betingelser mente Roar, at han kunne lægge kursen gunstigt om og sikre Centret en fremtid.

Som juristen indvilligede landsretssagfører Jørgen Riemer i at indtræde. Der viste sig straks en usædvanlig vigtig opgave.

Lensgreve Knud Holstein-Ledreborg fandt bestyrelsens økonomiske kurs lidet troværdig og – efter flere gange at have givet henstand med betaling af forpagtningsterminerne – erklærede han overenskomsten for misligholdt af Centret og opsigde den.

Bag den resolute handling lå også, at hans indsigt i forsøgslederens beslutninger og tillid til grundlaget herfor var smuldret hen, fordi den kontakt og de samtaler, der kunne hjælpe lensgreven i vejledningen af Centret, ikke blev plejet af forsøgslederen. Roar Skovmand tog som en af sine første opgaver fat på at løse krisen. Dels koncentrerede han sig om at finde ud af, hvorledes et nyt, godt forhold mellem Centret og

Holstein-Ledreborg kunne bygges op. Og dels tog han i samarbejde med Jørgen Riemer hele overenskomsten op til fornyelse.

Begge opgaver lykkedes for Roar Skovmand sådan, at vilkårene lige siden forblev de bedste. Her kom Finansudvalgets positive holdning Roar til hjælp; store gældsposter kunne afdrages og økonomien på kort sigt saneres.

På årsmødet, hvor Roar konstitueredes som formand, erklærede Hans-Ole Hansen, at han var tæt på at give op. Centret havde om vinteren ligget stille og huse og hegn lidt derved. Forsøgslederen kunne ikke mere ved sit personlige arbejdsmandsjob på Centret forhindre, at det kom i forfald.

Roar Skovmand satte sig som et nyt mål, – efter Centrets overgang til statsdrift, – at sikre lønningerne på Centret og forsøgslederen en »kronprins«, og dermed åbne for den mulighed, at Hans-Ole Hansen kunne få orlov til at skrive disputats om de efterlignende eksperimenter. Hele bestyrelsen gik i de næste år stærkt ind for en disputats, og at lederen gennemførte studier i kultursamfund, hvor arbejdsprocesser og bygningsformer, som dem han havde studeret gennem sine forsøg, endnu var i levende brug.

Imidlertid forløb udviklingen sådan, at den fortsat krævede forsøgslederen i »gammel forstand«, at Roars »anden betingelse« ikke heller kunne realiseres. Helt nye chancer tilbød sig i slutningen af 1972.

Af disputatsen og rejserne blev der derfor intet.

Nye impulser i Forsøgscentrets virksomhed

Omkring 1970 og i årene derefter pejledes nemlig en række samfundsproblemer, der skulle komme til at præge Forsøgscentret.

Forureningen som følge af det ekspanderende industrisamfund i 1950'erne og 60'erne havde længe været kendt. Nu trængte ressourcespørgsmålene sig på. Også ressourcer for begrebet livskvalitet. Husboldning med naturen, økologi, oliekrisen, og forholdet til den tredje verden, strømmede med stigende kraft ind i folkeskolens undervisning, både i faget historie og i faget orientering.

»Historisk-Arkæologisk Forsøgscenter« havde siden 1967–68 arbejdet på at støtte »den nye historieundervisning«, der var en videnskabeliggørelse af eleverbejdet. Eftersom sandheden om vore forfædres til-

værelse og handlinger aldrig fuldt ud ville blive kendt, og eftersom samtidens massemedier også hurtigt blev til kilder i »samtidshistorie«, måtte opøvelsen af en kritisk holdning hos eleverne til kildestoffet og dets fortolkning tilstræbes. Her kunne konkrete og motiverende forsøgsrækker som dem, man gennemførte i Lejre, meget vel bruges i skolen.

Desuden stod Forsøgscentret i Lejre tæt på de førindustrialiserede samfunds ressourcebrug, og arbejdede dagligt med, hvorledes landskabet igennem tiderne var blevet præget gennem forfædrenes kamp for at overleve under udnyttelsen af de ressourcer, vort lands jordbund, planter og dyreliv tilbød dem. Derved blev grænsen for Centrets virke, ideologisk set, på den ene side draget længere inde i frednings- og bevaringssektoren, og på den anden side blev dets muligheder for at anskueliggøre udviklingslandenes situation mere åbenbare.

I folkeskolen sporedes en øget svækkelse af historiefaget. Belært af praktiske prøver måtte Centret omsider opgive den »børnevidenskabelige« idé.

I stedet kom i løbet af få år helt nye synsvinkler på det historiske værksteds funktion som udløser af et tættere forståelsesforhold imellem mennesket (især i byerne) og naturen – stadig på historisk-arkæologisk grund.

I »Nyt fra Lejre« (1971:1), i et særnummer til »Dansk Historielærerforenings« kursus over emnet »historiske værksteder«, skrev Hans-Ole Hansen:

»Vi har nu så omfattende en viden om fortiden, at vi kan tillade os at vise, hvor nær den står nutidens begivenheder i ubarmhjerlighed og naivitet . . .

Utroligt meget af dette kan bearbejdes til brug for nutidens beskyttelse af menneskerettighederne og beskyttelse af kulturværdier i udviklingslandene, kulturværdier, der ser ud til at gå til grunde under industrialismens fremmarch . . .

Jeg har med dette ønsket at vise, at man i Lejre tager arbejdet alvorligt, og at vi her mener at sidde inde med materiale, der *måske* kan åbne for en ny og gunstigere indstilling.

Det er nemlig ikke et turistcenter, som mange vil tro det . . .«

Man var på vej ind i den 3. fase i udviklingen. Men arbejdede dog fortsat inden for Roar Skovmands »aspekter« fra 1966.

Planer for en stabil økonomi

Roar Skovmand besluttede at nedsætte et arbejdsudvalg, der skulle fremlægge en »Betænkning om forsøgscentrets statsdrift«. Med tidligere kolleger i undervisningsministeriet førte Skovmand derfor forskellige, sonderende samtaler. I overvejelserne indgik også flytning af Centret til en anden ejendom, en tanke der interesserede Jørgen Jørgensen. Den fortsatte blokering af muligheden for langfristede kreditforeningslån fristede dertil. Hvorledes skulle man kunne udbygge lokalerne, efterhånden som pladmanglen mærkedes?

Ingen kunne dog se, hvorledes fordelene ved naturlandskabet ved »Herthadalen« og strømmen af besøgende til denne lokalitet kunne opnås et andet sted.

Historikeren Roar Skovmand satte sig ind i Folketingets behandling af forslaget om oprettelse af »Statens Pædagogiske Forsøgscenter« i Rødovre. Resultatet opmuntrede ikke ganske til at søge videre ad en lignende vej; hverken når man sammenlignede sig med de daglige vilkår på Rødovrecentret eller betragtede den politiske behandling af planen i Folketinget.

Hen mod slutningen af 1970 greb Roar til en ny udvej og tog kontakt med interimstyret på »Roskilde Universitets Center«, RUC, og inviterede styret til et besøg i Lejre. Forsøgslederen opfordredes til at opstille forslag om, på hvilke punkter »Historisk-Arkæologisk Forsøgscenter« i Lejre kunne tilbyde studiemuligheder for højere uddannelser. Denne kontakt mandede ud i en beslutning om, at forsøgslederen skulle søge ansættelse på RUC, og at en eller anden form for associering af Lejre-centret så kunne følge.

Hans-Ole Hansen kom nu i den situation for første gang at skulle søge en stilling. I sin stort anlagte anbefaling skrev Axel Steensberg, at ansøgeren kunne til tider arbejde så hårdt mod et mål, at han satte sine medarbejdere til side, men i den bedste mening.

Heri lå en sandhed, Roar Skovmand måtte opleve i sin formandstid.

Der ligger i arbejdet på at overvinde økonomiske mangler meget initiativ, og også nødvendigheden af stor tillid og opbakning hos medarbejderne. Tillid og støtte gror af tålmodig information og forklaring, der dog ofte har vanskelige kår hos den hurtige handlingsmand. Denne problemstilling arbejdede Roar ganske særligt med og holdt sig under-

rettet hos medarbejderne og tog enhver mindre sag op, loyalt ved først altid at ringe forsøgslederen op.

En gennemgribende opretning af økonomien kunne Roar ikke finde udvej for. Da RUC pegede på, at en ansættelse af Centrets leder ved universitetscentret reelt betød, at han måtte lægge hovedparten af sin arbejdskraft dér, opgav bestyrelsen at søge videre ad den vej.

Det så imidlertid ud til, at Forsøgscentret i Lejre støt og roligt var ved at finde sin endelige form som selvejende institution med faste tilskud til driften, under vilkår der forbedredes i små og lidt større ryk.

I april 1971 måtte Roar Skovmand på flere ekstrature til Lejre. Hans-Ole Hansen havde fra april sygeorlov helt frem til august. Flere nye medarbejdere var ansat. I begyndelsen søgte lederen at styre Centret fra en hospitals seng i Roskilde.

Roar Skovmand gav lederen den ro, han så længe havde savnet, ved elskværdig, men bestemt, at sige ham, at han nu måtte glemme sin gerning på Centret, læse og hvile ud, og komme igen til efteråret. Roar ville tage hyppigere til Lejre og se til, at alt gik godt. Det var en stor gave midt i sygdommen, og en lang række idéer og tanker, skriverier og udspil stammer fra denne tvungne »orlov«.

Klart i erindringen, fortalt af Bodil Hansen, står et glimt af Roar Skovmand, – spinkel, velklædt og med det hvidgrå hår lysende i lindealléens forårsgrønhed til fods på vej mod Ledreborg til samtale med lensgreven.

Der var i Roars tid gerne en uformel fase i den formalitet, Roar Skovmand i øvrigt satte pris på, man efterlevede ved bestyrelsesmøderne.

Det var samtalerne mellem Roar og Jørgen Jørgensen, hvis store, rolige skikkelse med hænderne hvilende over bordkanten var det konkrete billede på hans virke som ankermanden i Forsøgscentrets noget omtumlede skæbne. Det var politiske begivenheder i 30erne og 40erne, samtalen som regel drejede ind på. Denne lejlighed til at opnå historisk viden lod Skovmand ikke gå fra sig, og det hændte, at mødet først kom i gang et par timer senere. Men hvilken anden gengæld kunne man så let have ydet Roar Skovmand for hans medvirken i disse år?

Forbedret økonomi

I februar 1972 havde Roar Skovmand-bestyrelsen i realiteten endnu ikke overvundet den gamle skævhed mellem Centrets sommer- og vinterøkonomi. Der akkumuleredes påny underskud.

I forsøgslederens budget for 1972-73 indgik den betingelse, at Forsøgscentret opnåede tilskud fra forskellige amter og kommuner i hovedstadsområdet og – anslået – et 15 % højere besøgstal.

Tilskuddene ville være 465.000 kroner; selv ville man tjene 255.000 kroner. De tilsvarende udgifter beregnedes til 681.000 kroner.

Budgettet var gennemarbejdet sammen med Centrets medarbejdere. Året gav større indtægter end ventet, nemlig i alt 916.000 kroner, heraf de 599.000 som tilskud og 317.000 som egne indtægter.

Udgifterne voksede også til i alt 832.000 kroner. Der blev overskud på 84.000 kroner.

Man budgetterede realistisk, opnåede ved flid og aktivitet en større indtægt end ventet, – og tilsvarende stigninger i udgifterne! Hvorledes skulle man forudse de økonomiske virkninger af en lang række anstrengelser for at skaffe penge, tilmed øget år for år? Helt frem til 1977/78 kom denne vanskelige og uigennemsigtige økonomi til at præge Centret. En dimension var føjet til vanskeligheden ved at forklare de meget ofte positivt indstillede politikere om Centrets økonomi.

En række tilskud til det nye lejrskoleanlæg, – Centrets femte bygningsarbejde, – opnåedes ved Roars forhandlingsevne og personlige kendskab til en række personer. »Fonden til Fædrelandets Vel« og »Danmarks Lærerforening«/»Lærerstandens Brandforsikring« ydede afgørende tilskud til lejrskolen, hvor lærer Anders Kjær Jensen havde begyndt at arbejde august '71.

Anders Jensen byggede med på træhallerne fra yngre jernalder og moderniseringen af »Sønderhus« side om side med andre af Centrets medarbejdere.

Man sporede nu klart den stigende brug, samfundet gjorde af Centrets forskellige virkefelter. Udviklingen i samfundets brug af Centret var ved at indhente dets pejling af, hvor det bar hen.

I slutningen af 1972 modtog Centret som et bevis herpå en usædvanlig stor anlægsbevilling fra Roskilde amtsråd på knap 200.000 kroner til et helt nyt centerafsnit, i alt fire nye store bygninger til undervisningsbrug.

De rustikke træhuse med røde tegltage var et hjemmeprodukt af Centret og blev bygget af dets folk. Året forinden havde bygningsenheden været prøvet af Hans-Ole Hansen selv ved et sommerhusbyggeri. Forsøgslederen turde derfor tage ansvar for, at det store byggeri kunne gennemføres. Byggeriet gav – sammen med Jørgen Riemers fortsatte forhandlinger med »Kreditforeningen Danmark« og »Ledreborg Gods« – stødet til, at Centret langt om længe opnåede et 20-årigt lån på 400.000 kroner. Efter salget af obligationerne til bundkurs, blev der 170.000 kroner tilbage. Netop den sum, der af de samlede byggeomkostninger faldt på Centrets egne skuldre.

Dette anlægsarbejde, fuldført i 1974, blev den fysiske ramme om en helt ny fase i Forsøgscentrets muligheder, der dog først kom til udfoldelse, efter at Roar Skovmands formandskab var afsluttet. I disse bygninger blev det »etnografiske værksteds« metoder grundlagt fra august 1973 af den nyansatte lærer Svend Juel. Uden disse nye rammer var store, nye opgaver næppe blevet løst.

For eksempel fik det nyoprettede »medieværksted« under publikumsleder Ole Malling til huse her og løste for Miljøministeriet fra 1975 vigtige opgaver under begrebet »miljølære«. Næppe nogen kunne i 1966 drømme om denne udvikling, – og dog var Skovmands »aspekter« i anbefalingen af september 1966 endnu rummelige nok.

Roar fratræder bestyrelsen

Foråret 1973 orienterede Roar Skovmand bestyrelsen om opfyldelsen af sin tredje betingelse, den midlertidige formandsperiodes ophør et år senere.

Han gjorde i én af sine korte, velforberejede, og velformulerede, lidt embedsmandsprægede taler, regnestykket op, og sagde, at af de to andre betingelser »var det kun lykkedes ham at få en jurist med i bestyrelsen«. Hvilke tanker bestyrelsen gjorde sig ved disse ord kan ikke vides, men man kan gætte på, at den anden del af regnestykket, at Centret nu var eksisterende, og i gunstigere økonomisk kurs, beskæftigede tankerne nok så meget. Roar pegede på lektor Sven Sødring-Jensen ved »Danmarks Lærerhøjskole« som sin afløser.

Jørgen Jørgensen ønskede også gerne at fratræde. Man overvejede mulige afløsere og tog her hensyn til både de tabte linjer – forskningen – og de nyvundne.

I dette skifte fratrådte også Knud W. Jensen og Hans-Ole Hansen, der som daglig leder formelt burde opgive sin bestyrelsesplads. Et tegn på, at nye tider for Centret var begyndt at virke. Forsøgslederens personlige stræben og strid i alle leder og vegne var ved at være forbi.

Den 1. februar 1974 var Roar Skovmand med ved sit sidste bestyrelsesmøde. Om aftenen deltog bestyrelsen i en sammenkomst på »Solum«. Der hvor Centret knap 10 år forinden var blevet stiftet. Esther og Jørgen Jørgensen var tillige gæster for sidste gang. Roars tid i Lejre var en lykkelig tid, omend forsættene ikke alle kunne lykkes.

Roar sagde engang til den unge forsøgsleder: »Tvivl aldrig på dit arbejdes værdi – også i videnskabelig sammenhæng. Pædagogik og videnskab er to stærkt forbundne kar.«

Roars formandstid karakteriseredes af, at »Centrets virkelige berettigelse er udelukkende dets evne og mod til at udvikle nye aspekter, omend i bunden takt, og denne evne må det ikke miste.«

I 1975 indledte Hans-Ole Hansen sit arbejde i de læseplansudvalg, undervisningsminister Ritt Bjerregaard i hast havde nedsat for fagene historie og samtidsorientering. Her og der i de sidenhen vedtagne læseplaner og undervisningsvejledninger vil man finde Lejres pionerarbejde, følgerne af Roar Skovmands bedømmelse fra 1966 og stadige tro på Centret, og man vil da se, at disse tanker, der overlevede kriser og modløshed, har fået en plads i den danske folkeskole.

I »Forsøgslederens beretning for året 1973–74« (af 1/2–74) afsluttes gennemgangen med følgende ord:

»Ved denne lejlighed fratræder Roar Skovmand og Jørgen Jørgensen vides det med sikkerhed. Det er med dyb bevægelse, at jeg siger farvel til disse mænd. Med dyb glæde at jeg erindrer deres tro på den idé, Centret har søgt at fremme, deres råd til mig og til styrelsen og medarbejderne.«